

3. Előadás

Konstitúció, konfiguráció, konformáció.

Az izoméria fajtái.

A sztereoizoméria.

A kettős kötéshez kapcsolódó izoméria
jelenségek.

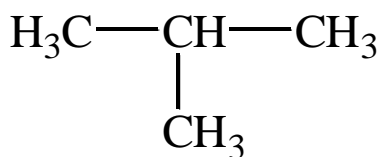
Az optikai izoméria.

Az optikai aktivitás és mérése.

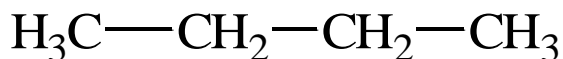
9. Konstitúció, konfiguráció, konformáció

Konstitúció: Az atomok kapcsolódási sorrendje

Példa: C_4H_{10}

2-metil-propán

bután

Konfiguráció:

Egyetlen, azonos atomhoz kapcsolódó ligandumok (atomok, atomcsoportok) egymáshoz viszonyított térbeli elrendeződésének módja.

Állandó, időben nem változó jellegzetesség.

Jellemzése: - központi atom

- ligandumok száma
- kötések hossza
- kötésszög

Példa:

C-atom konfigurációi

$C(sp^3)$	,	$C(sp^2)$	,	$C(sp)$
tetraéderes		planáris		lineáris

Konformáció:

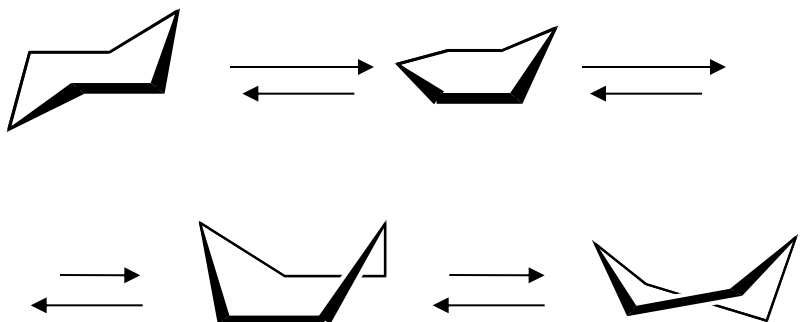
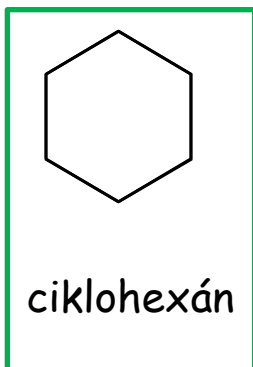
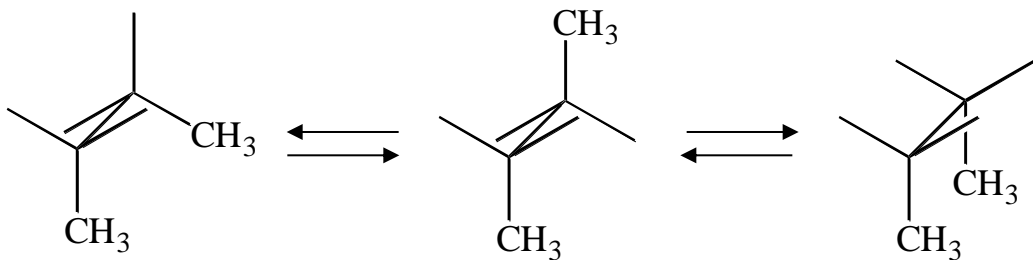
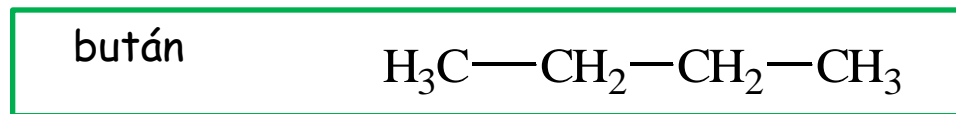
A molekula egy, lehetséges térszerkezete, téralkata, amelyet **számszerűen megadható térbeli koordinátákkal fejezhetünk ki.**

Időben változó jellegzetesség.

Jellemzése:

- atomok száma („központi”, „ligandum”)
- kötések hossza
- kötésszögek
- **egymással kovalens kötésben nem lévő atomok távolsága**

Példa:

10. IZOMÉRIA

(Greek ισομερής , isomerès; isos = "azonos", méros = "rész")

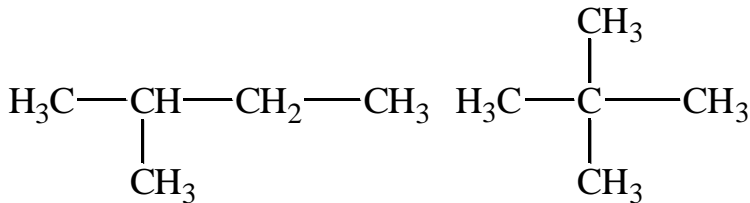
Azonos összegképletű, de **eltérő** szerkezetű molekulák

Szerkezeti (konstitúciós) izoméria

Az atomok kapcsolódási sorrendje

1. Lánc-izoméria

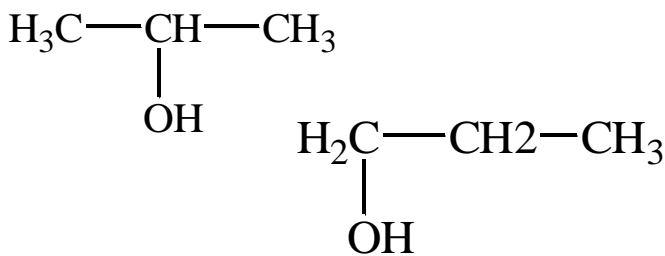
Pl. C_5H_{12}

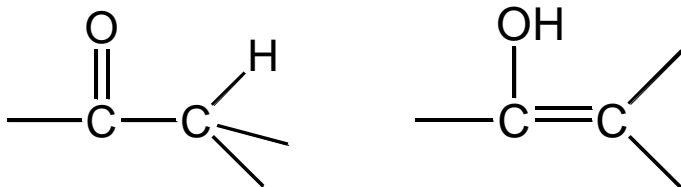
2. Helyzeti (szubsztitúciós)

izoméria

Pl. C_3H_8O

3. Tautoméria Pl. keto - enol

Sztereoizoméria

Azonos konstitúciójú, de eltérő térbeli elrendeződésű molekulák

1. Geometriai izoméria

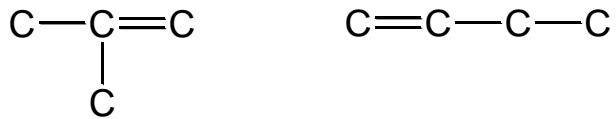
(cisz: „mellett”
transz: „szemben”,
E-Z izoméria)

2. Optikai izoméria

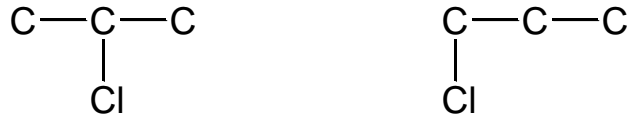
3. Konformációs izoméria

10.1. SZERKEZETI IZOMÉRIA

1. Lánc izoméria

2. Helyzet izoméria

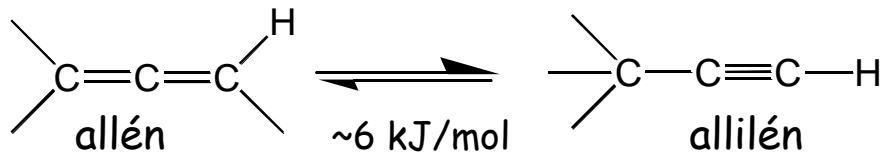
3. Tautoméria: Molekulán belül egy kettős kötés és egy H-atom elhelyezkedésének kétféle módja.

Jellemzés: A tautomerek képesek egymásba átalakulni.

(Dezmotrópia: Tautomerek elválaszthatósága.)

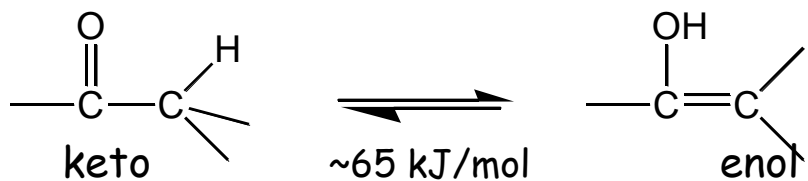
Típusai:

3.1. Allén-allilén

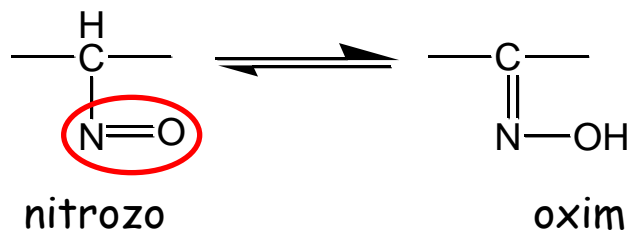

3.2. Keto-enol

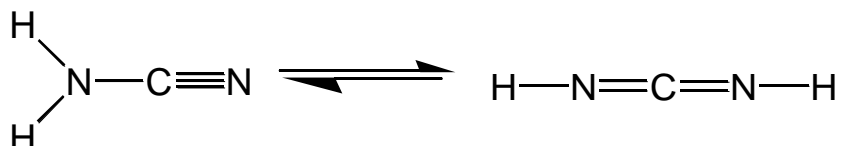
(oxo-vegyületek,
telítetlen alkohol)

3.3 Nitrozo-oxim

3.4. Ciánamid- karbodiimid

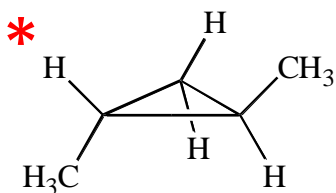

10.2. SZTEREOIZOMÉRIA

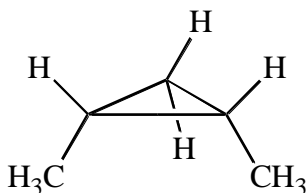
Geometriai izoméria

Ciklizáltság v. kettős kötés
v. részleges kettős kötés.

pl. 1,2-dimetil-ciklopropán

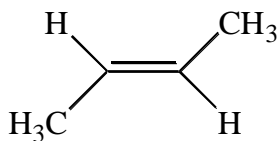

transz

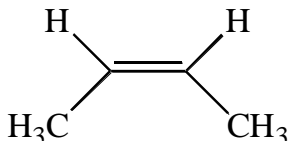

cisz

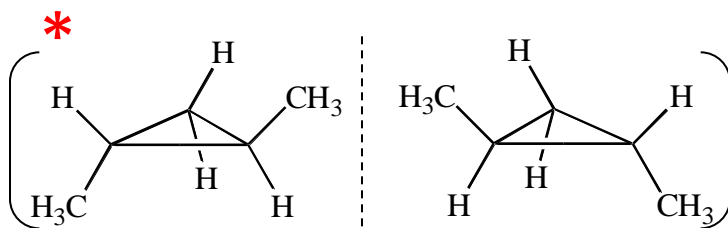
pl. 2-butén

transz

cisz

Kétféle transz-izomer

Optikai izoméria

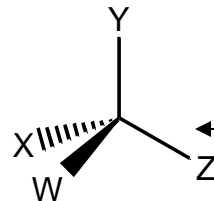
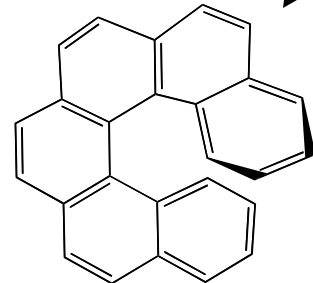
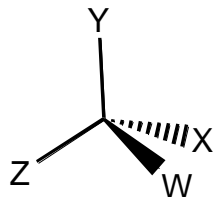
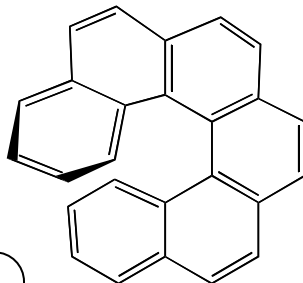
Aszimmetrikus
Disszimmetrikus
(csak szimmetriatengely van)

Királis vegyületek

Csak az optikai aktivitás
„irányában” különböznek
az enantiomerek.

Minden más fizikai, kémiai
tulajdonság azonos.

Azonos energiatartalom.

Konformációs izoméria

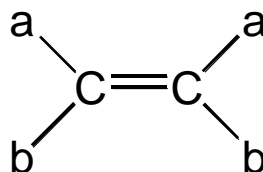
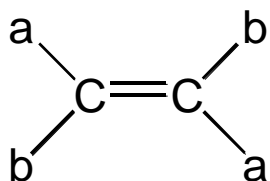
10.2.1. GEOMETRIAI IZOMÉRIA

Jellemzése:

1. A cisz-transz izomerek **közvetlenül össze nem kapcsolt atomjaik** egymástól való távolságában különböznek.
2. Energiatartalmuk, fizikai és kémiai tulajdonságaik egymástól különböznek.

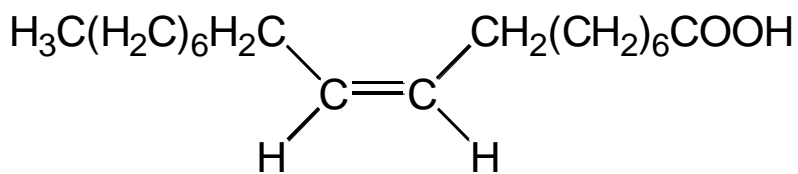
Leírása, nomenklatúra:

1. Cisz-transz rendszer

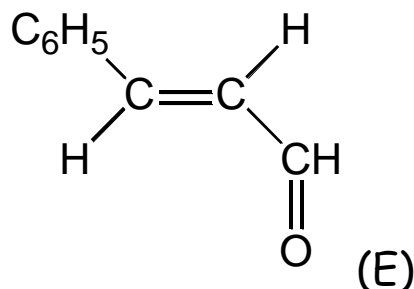

Ha van H (pl. a), akkor ennek helyzete szerint, ha nincs, akkor a „jobb” vs. „rosszabb” ligandum helyzete szerint.

2. E-Z rendszer

olajsav (Z)

(E)

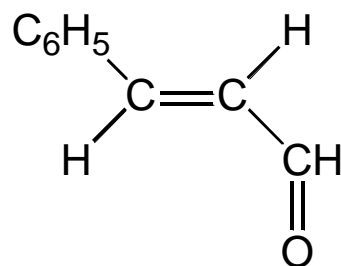
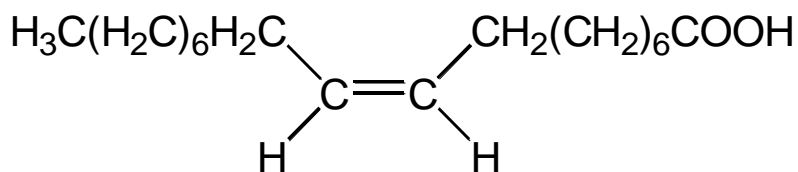
A szubsztituensek atomszáma szerint:

Magasabb rendszámú atom van azonos oldalon: Z („zusammen”)

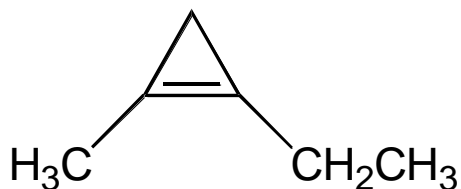
Magasabb rendszámú atom van ellenkező oldalon E („entgegen”)

Típusai

1. Olefinek

2. Cikloolefinek

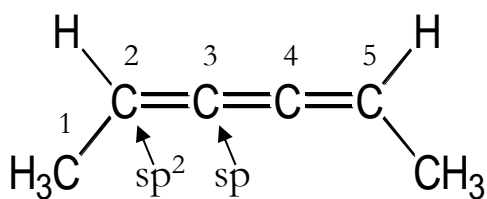

1-metil, 2-etil ciklopropén

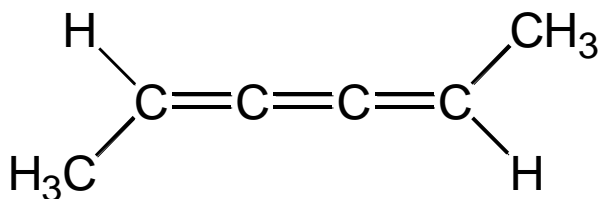
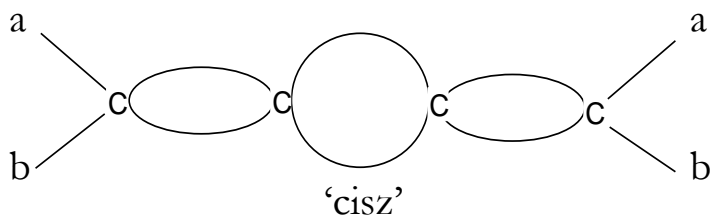
$\text{C}_3\text{-C}_7$ csak cisz,

C_8 -tól cisz/transz

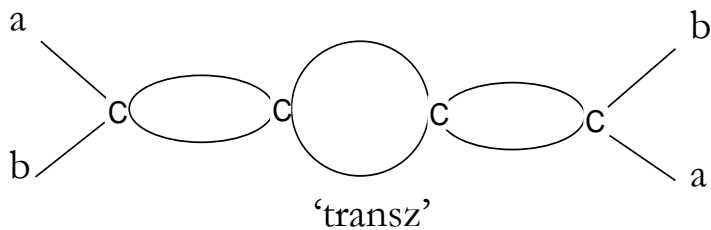
3. Kumulált triének pl. 2,3,4-hexatrién

cisz

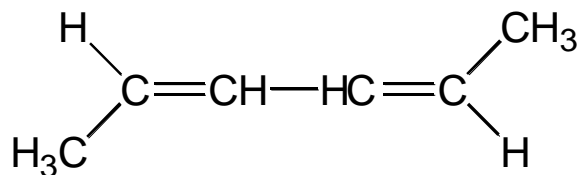

transz

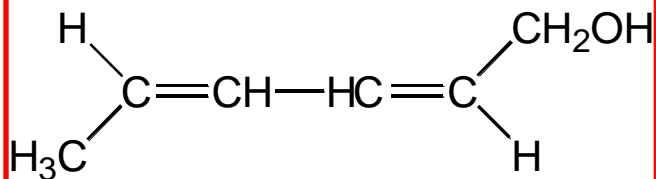

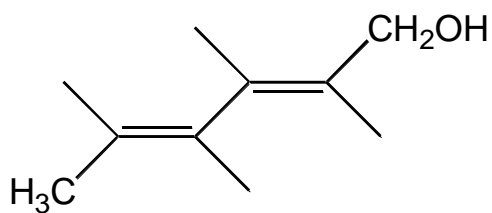
4. Konjugált diének

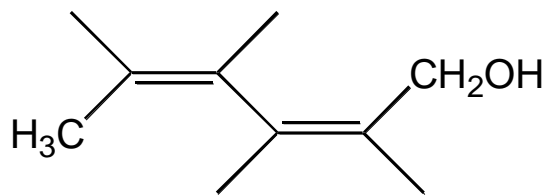
2,4-hexadién (3 izomer)

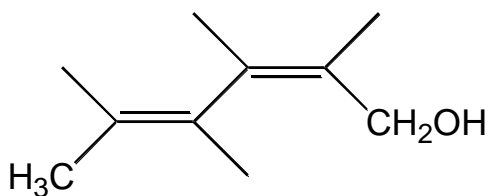
2,4-hexadienol (4 izomer)

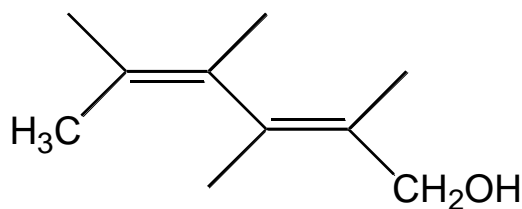
transz-transz

cisz-cisz

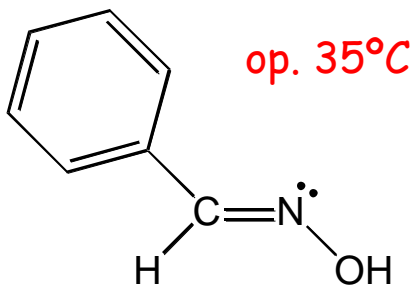

transz-cisz

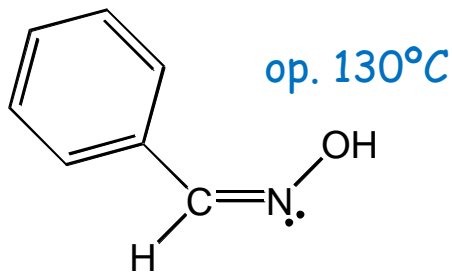

cisz-transz

5. Oximok

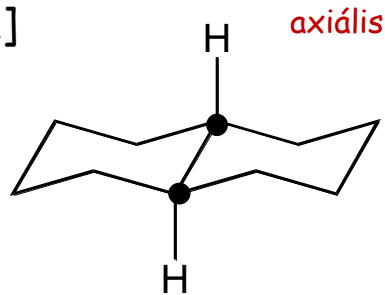
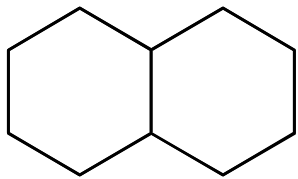
(szin)

(anti)

acetofenon (benzal) oxim

6. Cikloparaffinek [szteroidok]

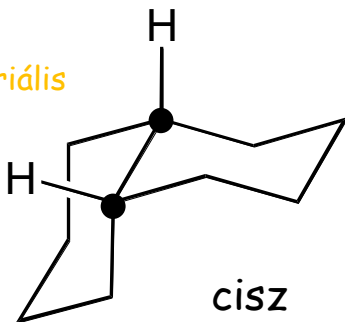

transz

dekalin

ekvatoriális

cisz

• anellációs C-atom

C-C kötések :

ekvatoriális - ekvatoriális

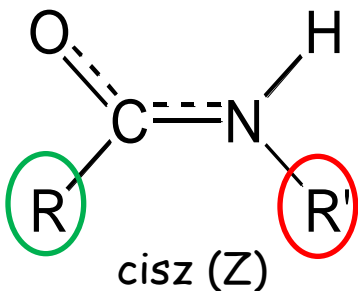
C-H kötések: axiális - axiális

op. - 31°C

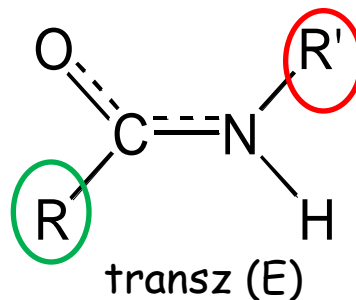
kevésbé stabil op. - 43°C

C-C kötések és C-H kötések (is): axiális - ekvatoriális,

7. Karbonsav amidok [peptidek, fehérjék]

cisz (Z)

transz (E)

SZERKEZETI FELTÉTELEK

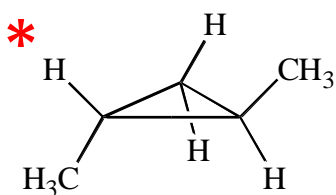
1. A C-atomhoz különböző szubsztituensek kapcsolódnak.
2. Kettős kötés vagy konjugált kötés vagy rögzített struktúra léte (pl. olefin, amid, cikloparaffin).

10.2. SZTEREOIZOMÉRIA

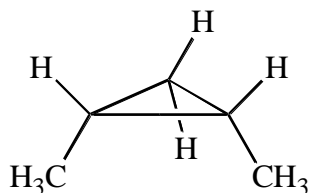
Geometriai izoméria

Ciklizáltság v. kettős kötés
v. részleges kettős kötés.

pl. 1,2-dimetil-ciklopropán

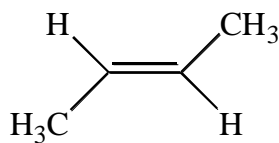

transz

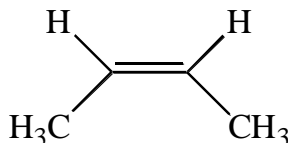

cisz

pl. 2-butén

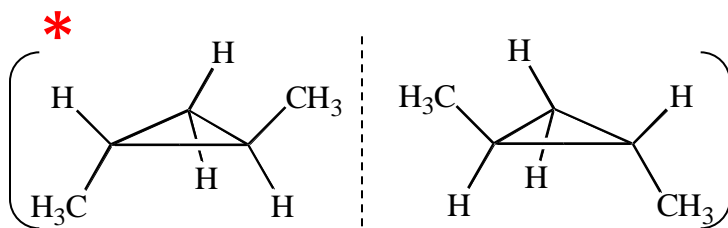

transz

cisz

Kétféle transz-izomer

Optikai izoméria

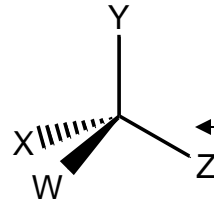
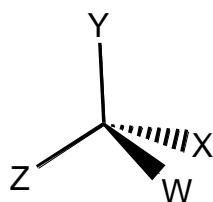
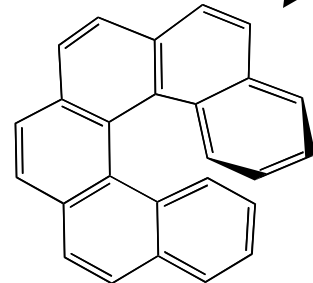
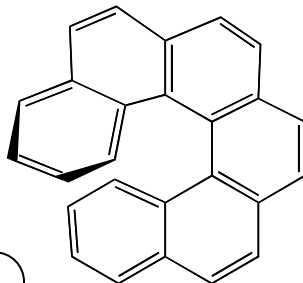
Aszimmetrikus
Disszimmetrikus
(csak szimmetriatengely van)

Királis vegyületek

Csak az optikai aktivitás
„irányában” különböznek
az enantiomerek.

Minden más fizikai, kémiai
tulajdonság azonos.

Azonos energiatartalom.

Konformációs izoméria

10.2.2. OPTIKAI IZOMÉRIA

Dominique F. Arago	(1811)	KVARCKRISTÁLYOK FORGATÁSA
Jean-Baptiste Biot	(1815)	OLDAT OPTIKAI AKTIVITÁS
Van't Hoff, Le Bel	(1874)	MOLEKULASZERKEZET

OPTIKAILAG AKTÍV VEGYÜLETEK: A poláros fény síkját elforgatják.
FORGATÁS IRÁNYA:

Ha **az óra járásával azonos**, akkor elnevezése:

dexter (lat), dextrorotatory, jele: (+), d

Ha **az óra járásával ellentétes**, akkor elnevezése:

laevus (lat), levorotatory, jele: (-), l

OPTIKAI AKTIVITÁS MÉRÉSE

fajlagos (specifikus)
forgatóképesség

$$\alpha = [\alpha'] \cdot l \cdot c, \text{ ahol } [\alpha']_D^{25} = \frac{\alpha}{l \cdot c}$$

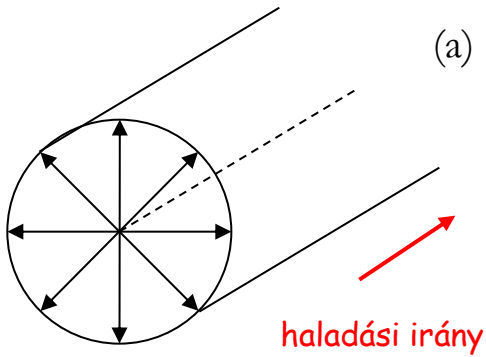
$\lambda = 589 \text{ nm}$

Királis centrumok koncentrációja

- $\alpha = 0$
- akirális molekula (pl. m-borkősav)
  - 50-50% elegye a királis térszerkezeteknek (racém elegy)

- $|\alpha| > 0$
- királis molekula
  - elegy, eltérő összetétellel $\longrightarrow$ lásd optikai tisztaság!

ALAPFOGALMAK

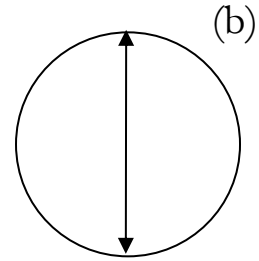

NEM - POLÁROS FÉNY

Olyan fény, amelyben **nincs kitüntetett irányú rezgési sík** (a).

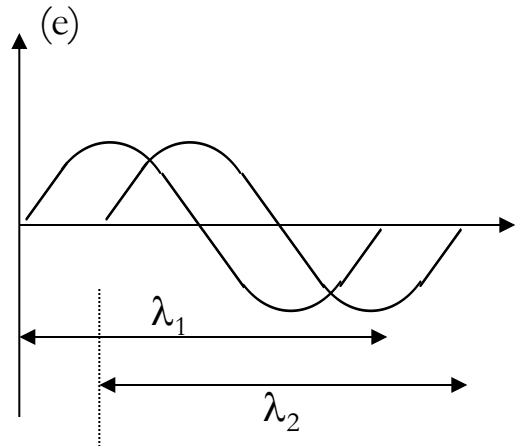
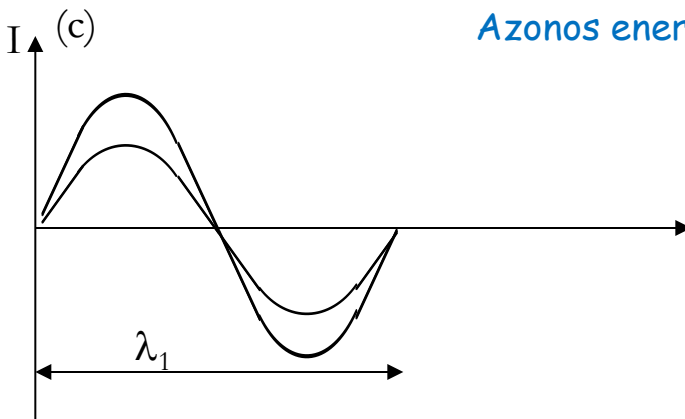
POLÁROS FÉNY

Olyan poli- vagy monokromatikus fény, amelyben a rezgési síknak **kitüntetett iránya** van (b).

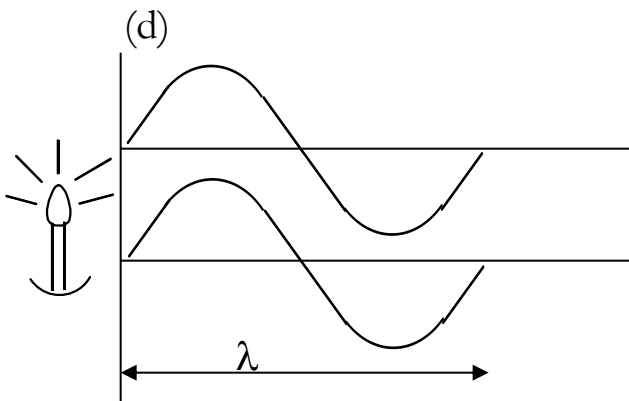

MONOKROMATIKUS FÉNY

Azonos energiájú fotonok kilépése (c és e).

$$\lambda_1 = \lambda_2$$

KOHERENS FÉNY

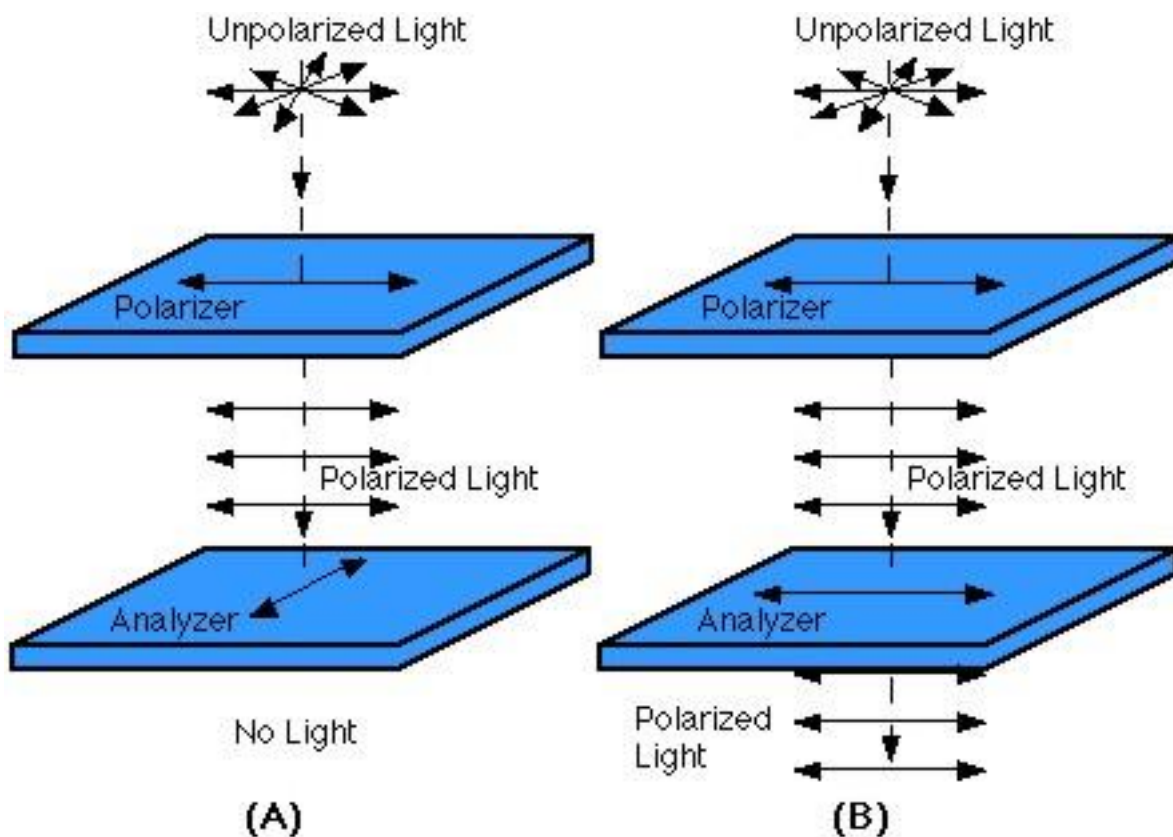
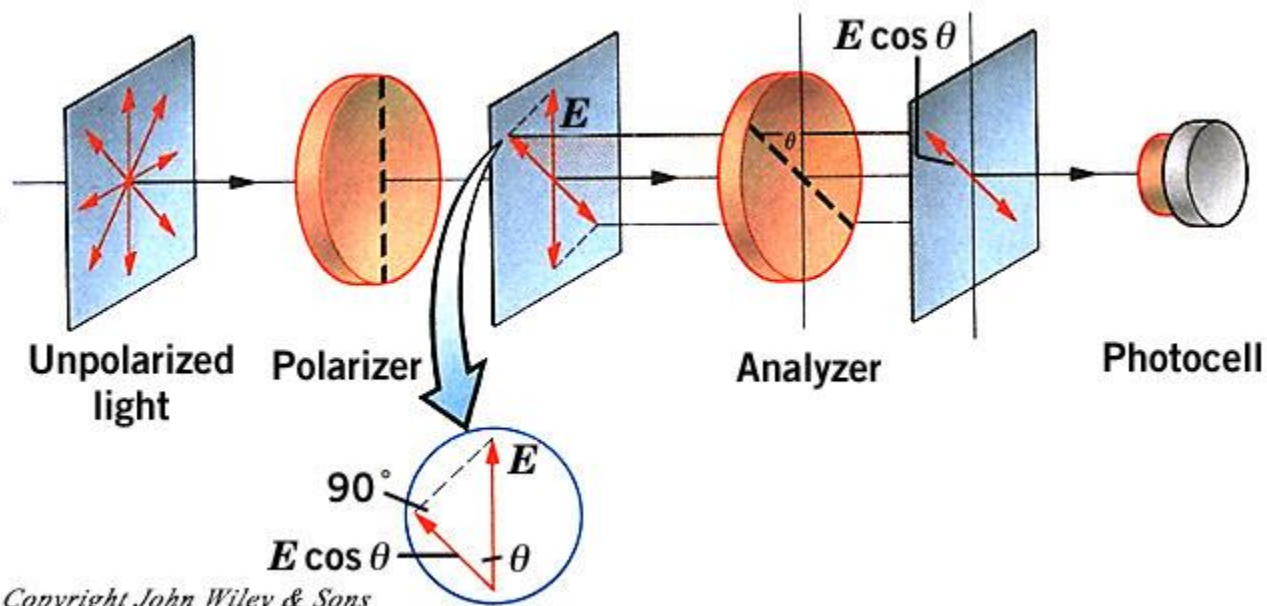
Olyan monokromatikus fény, amelynek **hullámai azonos fázisban** vannak (c és d).

Lézer fényforrás:

monokromatikus, poláros, koherens, egy terjedési irányba haladó

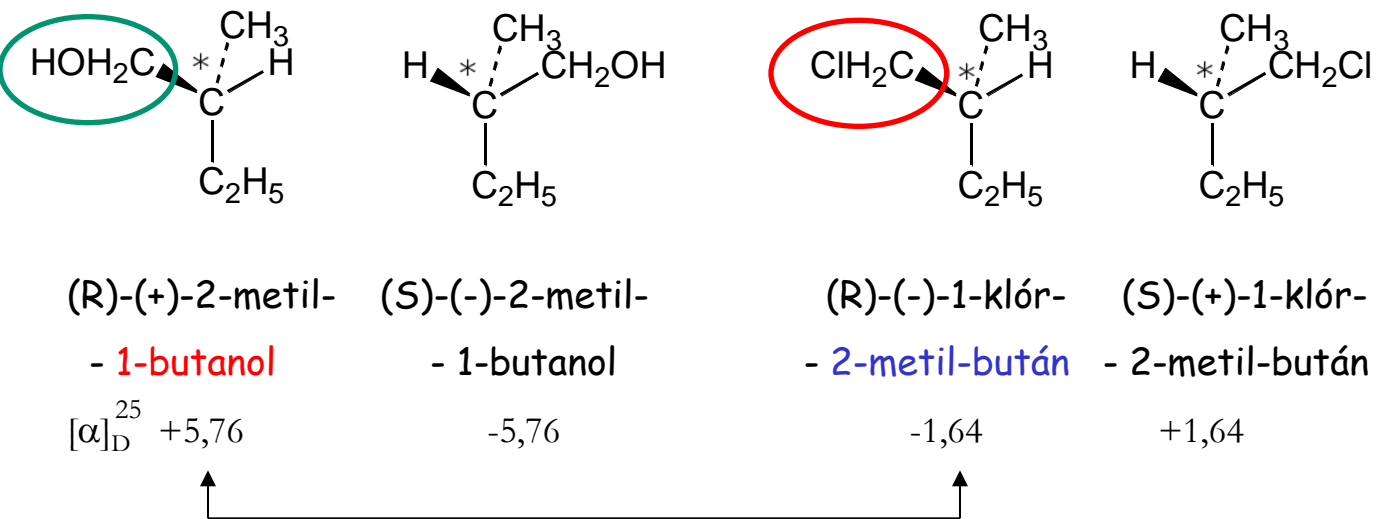
Az optikai aktivitás mérése

Fémgőz lámpák (Na-gőz) lámpa: monokromatikus, nem poláros, nem koherens, a tér minden irányába haladó.

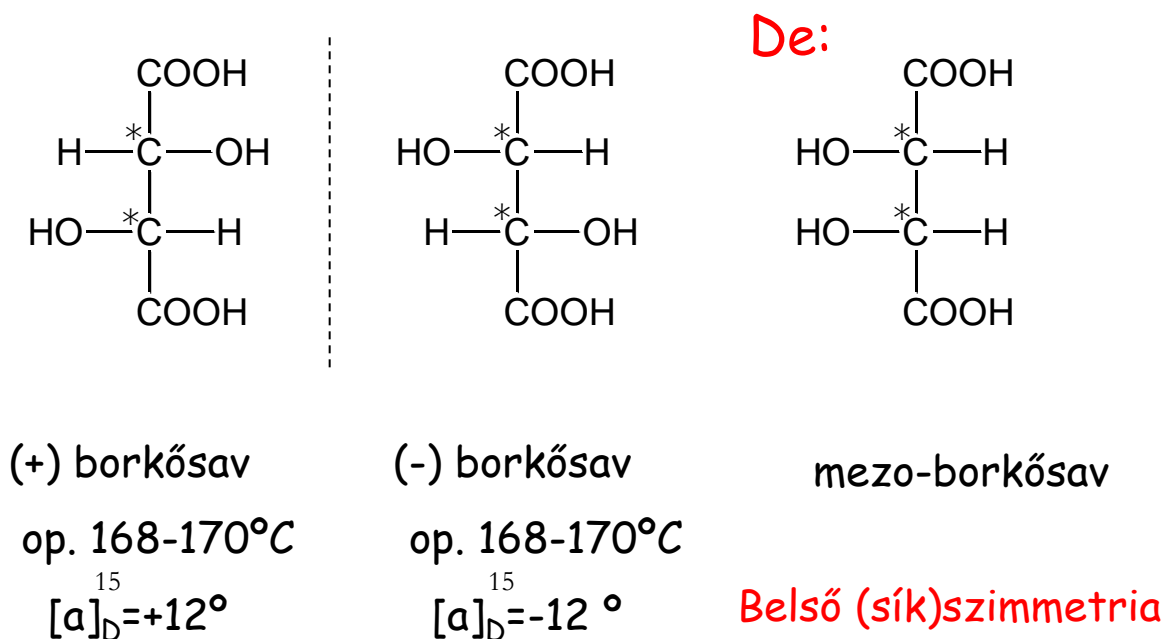

I. MOLEKULÁK KIRALITÁSCENTRUMMAL

Egy királis szénatom (két optikai izomer)

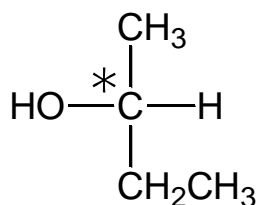

Két királis szénatom (három optikai izomer)

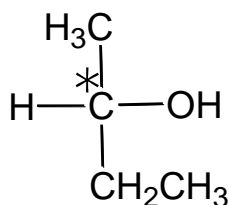

ALAPFOGALMAK

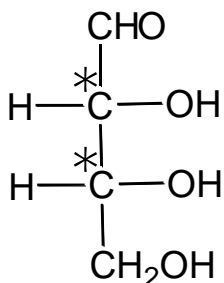
ENANTIOMEREK: olyan optikai izomerek, amelyekben **egy vagy több királis szénatom** van és az **összes** királis szénatomra nézve tükörképi viszony áll fenn.

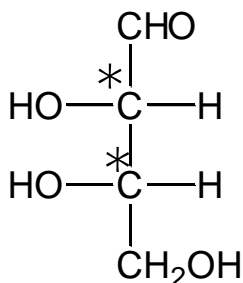
(R)-2-butanol

(S)-2-butanol

D-eritróz

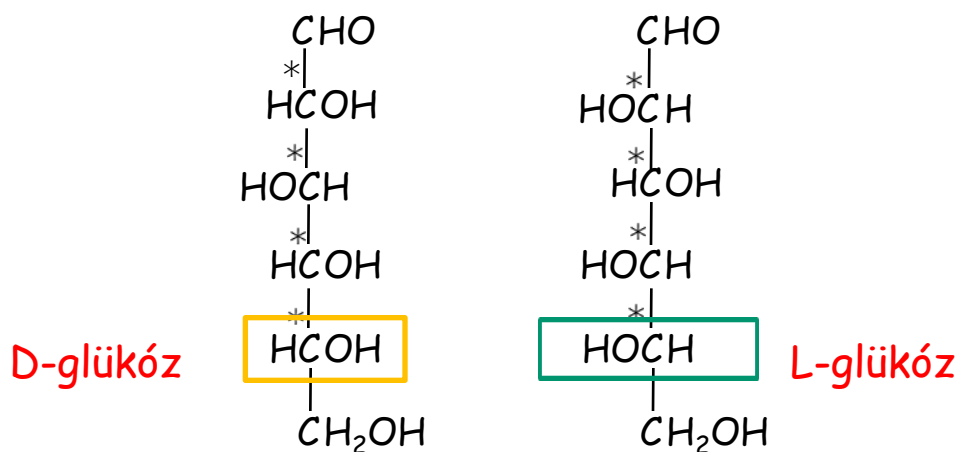
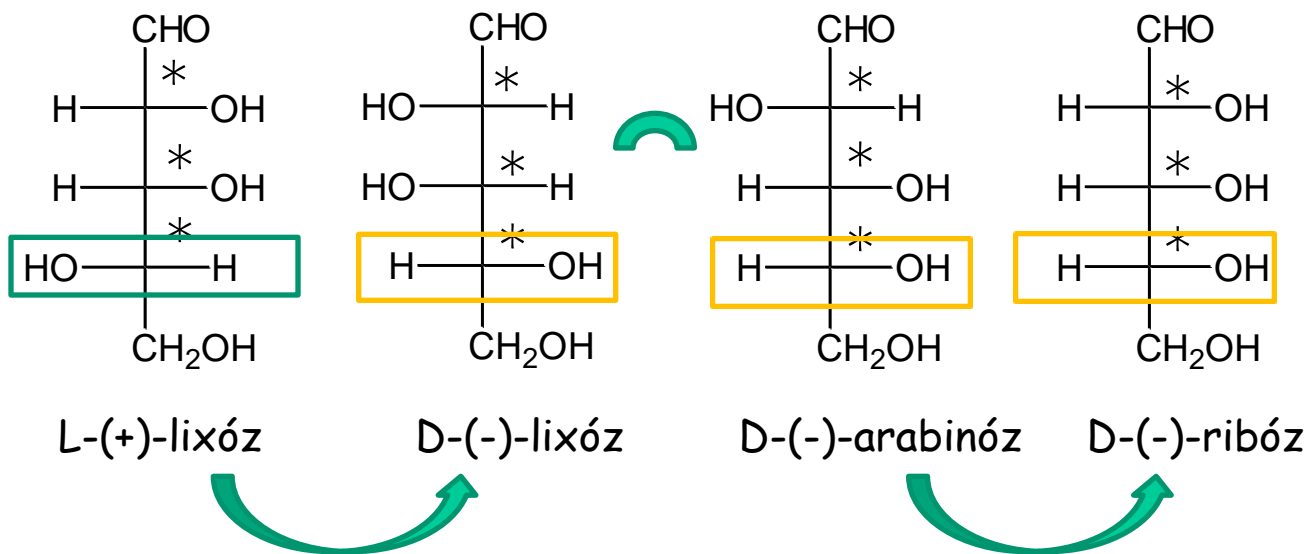

L-eritróz

Fizikai tulajdonságok azonosak.

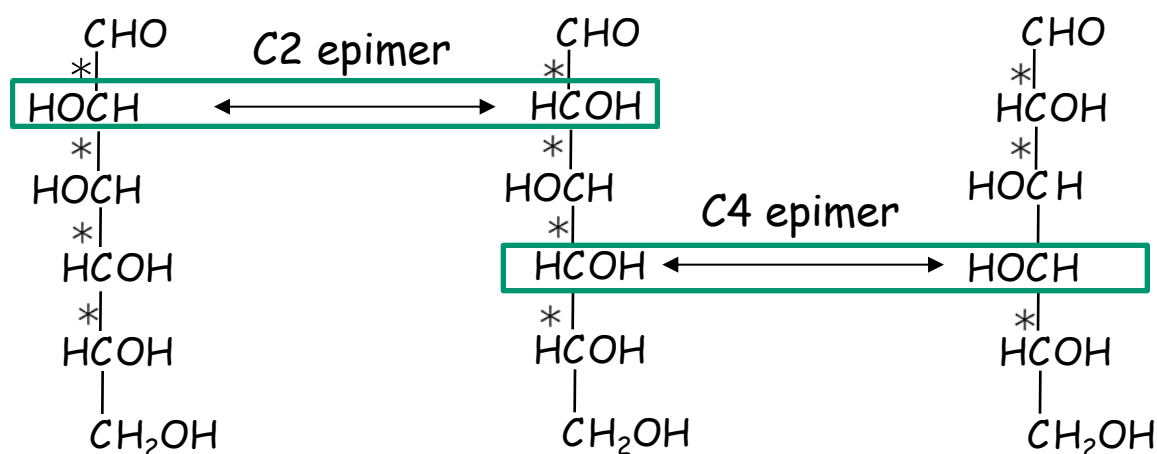

DIASZTEREOMEREK: olyan enantiomerek, amelyekben **több királis szénatom van** és ezek közül **egy vagy több - de nem az összes** - királis szénatomra nézve tükörképi viszony áll fenn.

Fizikai tulajdonságok eltérnek.

EPIMEREK : Olyan diasztereomerek, amelyekben **egy vagy több királis szénatom van** és ezek közül **csak egy királis szénatomra** nézve tükörképi viszony áll fenn.

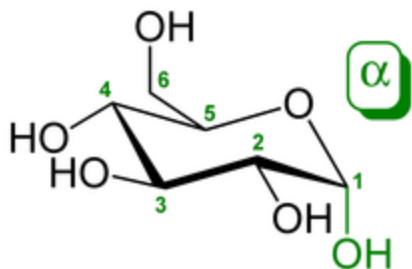

D-mannóz

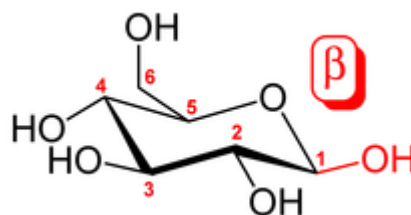
D-glükóz

D-galaktóz

ANOMEREK : Olyan epimerek (optikai izomerek), amelyekben egy vagy több királis szénatom van és ezek közül csak egy, a glikozidos (királis) szénatomra nézve tükörképi viszony áll fenn.

α-D-glükópiranóz

β-D-glükópiranóz

AZ OPTIKAI IZOMEREK NOMENKLATURÁJA I.

az (R) - (S) RENDSZER

R.S. Cahn (Anglia), C.K. Ingold (Anglia), V. Prelog (Svájc) , 1966

AZ OPTIKAI IZOMEREK NOMENKLATURÁJA II.

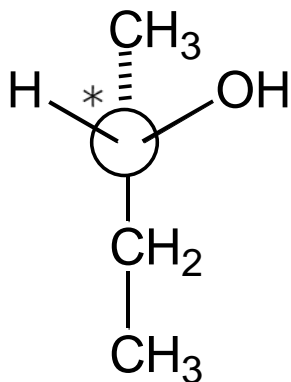
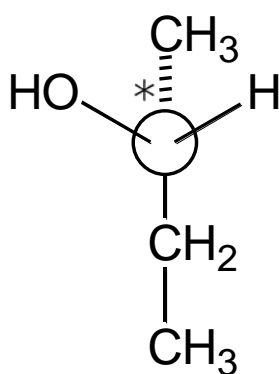
a (D) - (L) - RENDSZER

M.A. Rosanoff (New York University, USA), 1906

AZ OPTIKAI IZOMEREK NOMENKLATURÁJA I.

AZ (R) - (S) RENDSZER

Cahn-Ingold-Prelog-szabály
(R)-2-butanol; (S)-2-butanol

↑
RECTUS

↑
SINISTER

2-butanol

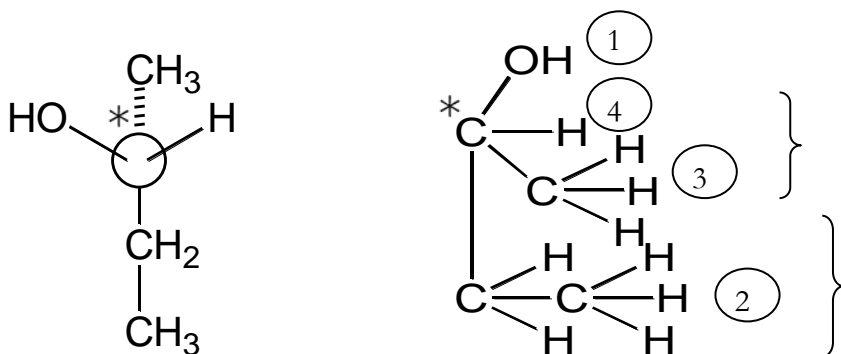
CIP - SZABÁLYOK

1. A KIRÁLIS C-ATOMHOZ KAPCSOLÓDÓ ATOMOKAT

(CSOPORTOKAT) PRIORITÁSI SORRENDBE KELL ÁLLÍTANI (1,2,3,4)

1.1. A **LEGALACSONYABB ATOMSZÁM** → LEGALACSONYABB PRIORITÁS

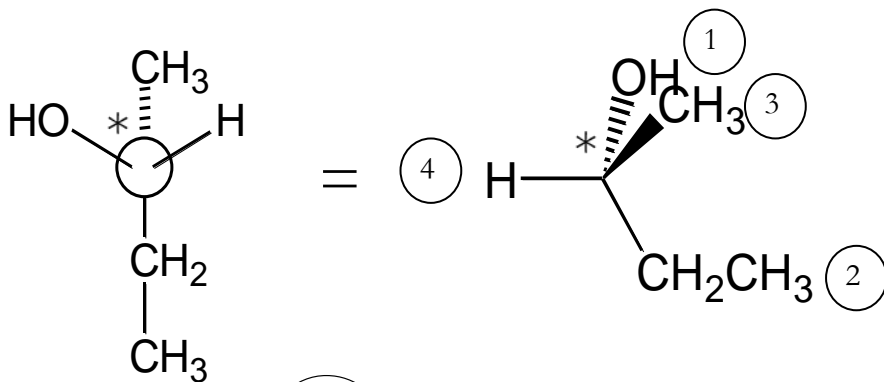
1.2. HA AZ ELSŐ CSOPORTBAN AZONOS ATOMSZÁMÚ A KAPCSOLÓDÓ ATOM, AZ AZOKHOZ KAPCSOLÓDÓ ATOMOKAT KELL FIGYELEMBE VENNI

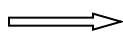
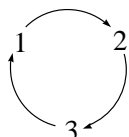
1.3. A **KETTŐS, HÁRMAS KÖTÉS 2X, 3X SZÁMÍT**

2. ÁLLÍTSUK ÚGY BE A MODELLT, HOGY A 4. SZÁMOT KAPOTT ATOM (CSOPORT) VELÜNK SZEMBEN, TŐLÜNK TÁVOL LEGYEN

Óra járása szerint:

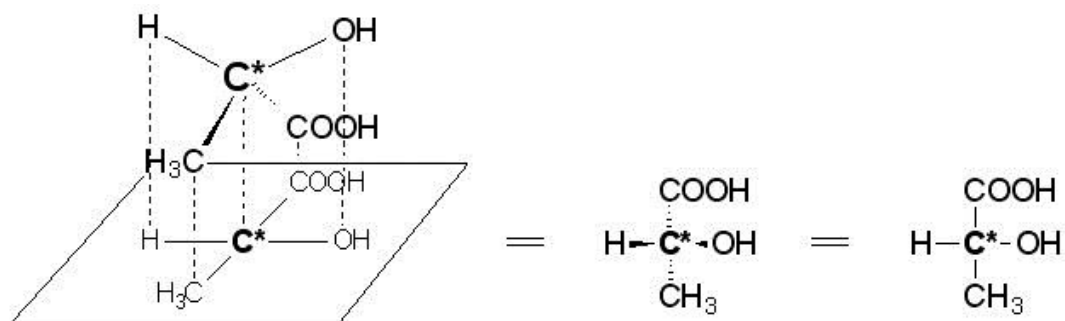
R-enantiomer

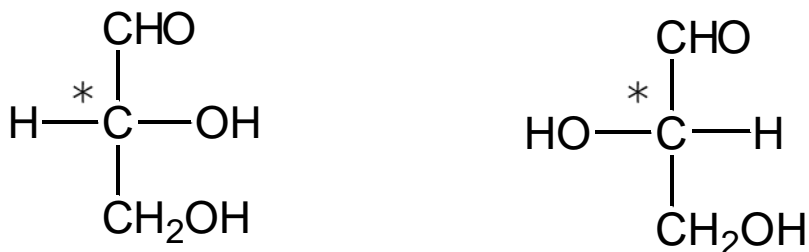
AZ OPTIKAI IZOMEREK NOMENKLATÚRÁJA II.

A (D) - (L) - RENDSZER

1. SZABÁLY: A LEGHOSSZABB C-LÁNC KIVÁLASZTÁSA,
FISCHER-PROJEKCIÓ (Észak-D él ORIENTÁCIÓ)

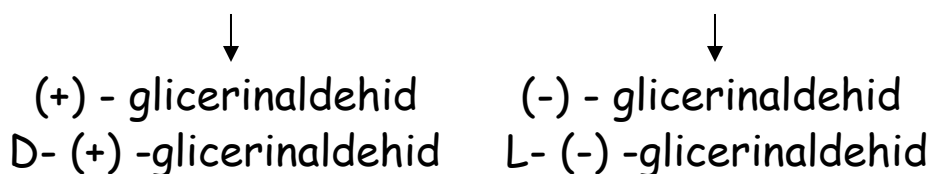

2. SZABÁLY: A CHO-tól (CO-tól) LEGTÁVOLABBI
ASZIMMETRIÁS C-ATOM KIVÁLASZTÁSA

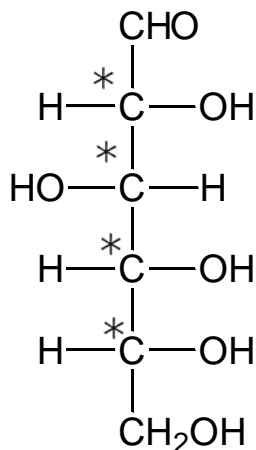
2,3-dihidroxi-propánal

3. SZABÁLY: A „2” ALATT LEÍRT C-ATOM HASONLÓSÁGA A
GLICERINALDEHIDHEZ, HA D $\rightarrow$ akkor D

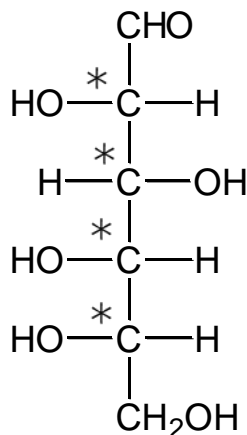

KÖVETKEZMÉNYEK:

SZÉNHYDRÁT NOMENKLATÚRA

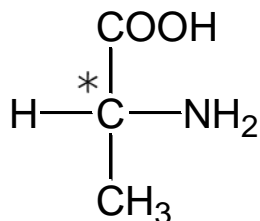

D-glükóz

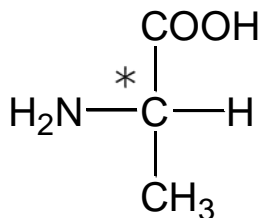

L-glükóz

AMINOSAV NOMENKLATÚRA

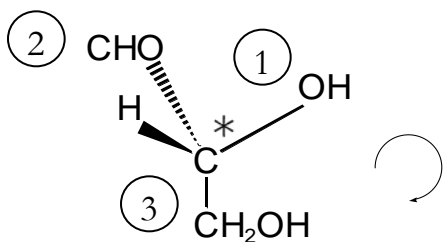

D-alanin

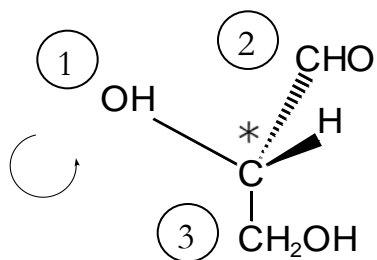
L-alanin

ÖSSZEVETÉS A CAHN-INGOLD-PRELOG SZABÁLYAL

D-(+)-glicerinaldehyd

R-(+)-glicerinaldehyd

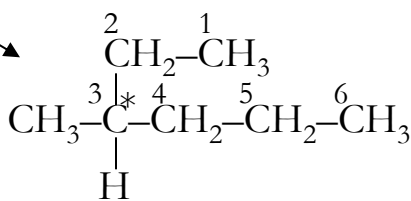
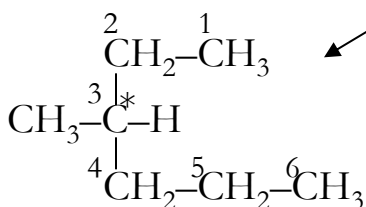
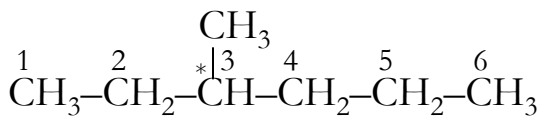
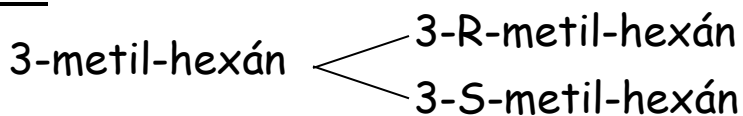
L-(-)-glicerinaldehyd

S-(-)-glicerinaldehyd

MOLEKULÁK KIRALITÁS CENTRUMMAL

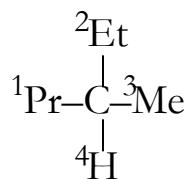
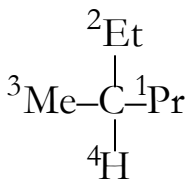
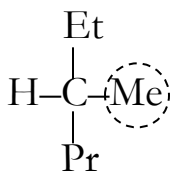
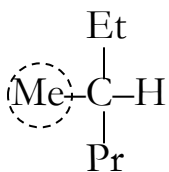
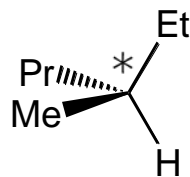
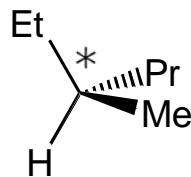
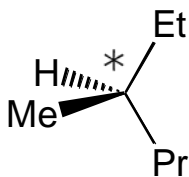
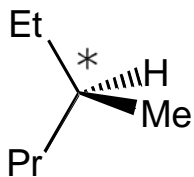
EGY KIRALITÁS (ASZIMMETRIA) CENTRUM

Példa:

E. Fischer (1902)

Cahn-Ingold-Prelog (1956)

R

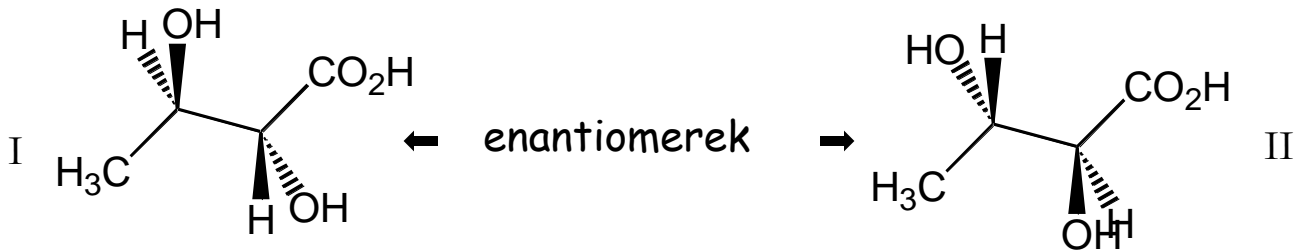
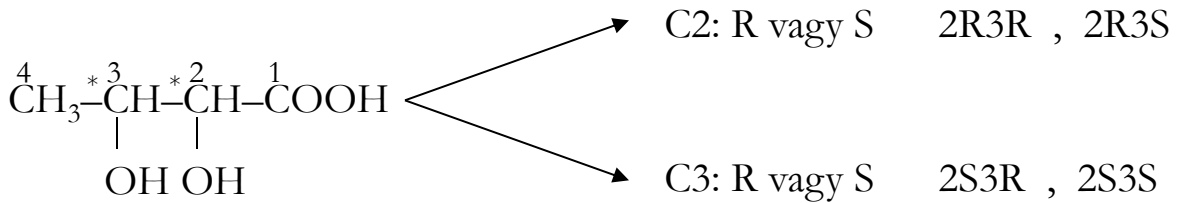
S

S

R

KÉT KIRALITÁSCENTRUM (KÜLÖNBÖZŐ TELÍTETTSÉGŰ)

Példa: 2,3-dihidroxi-butánsav

(2R,3R): $[\alpha]_D -9,5^\circ$

(2S,3S): $[\alpha]_D +9,5^\circ$

diasztereomerek

diasztereomerek

diasztereomerek

(2R,3S): $[\alpha]_D +17,8^\circ$

(2S,3R): $[\alpha]_D -17,8^\circ$

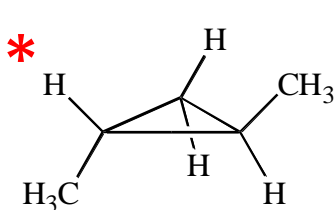

10.2. SZTEREOIZOMÉRIA

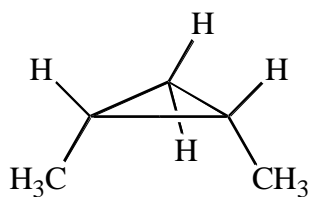
Geometriai izoméria

Ciklizáltság v. kettős kötés
v. részleges kettős kötés.

pl. 1,2-dimetil-ciklopropán

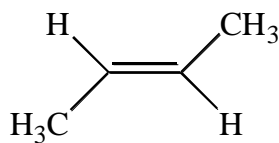

transz

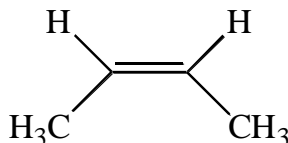

cisz

pl. 2-butén

transz

cisz

Kétféle transz-izomer

Optikai izoméria

Aszimmetrikus

Disszimmetrikus

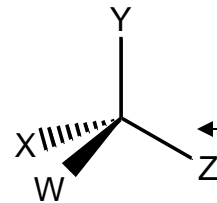
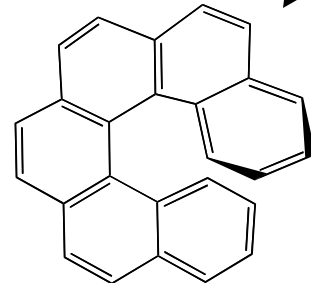
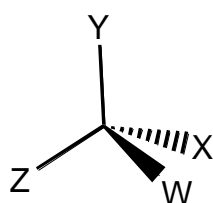
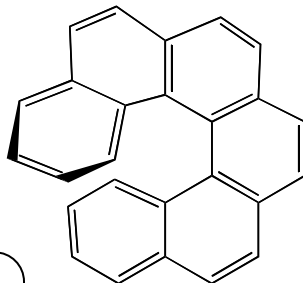
(csak szimmetriatengely van)

Királis vegyületek

Csak az optikai aktivitás
„irányában” különböznek
az enantiomerek.

Minden más fizikai, kémiai
tulajdonság azonos.

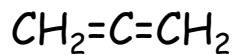
Azonos energiatartalom.

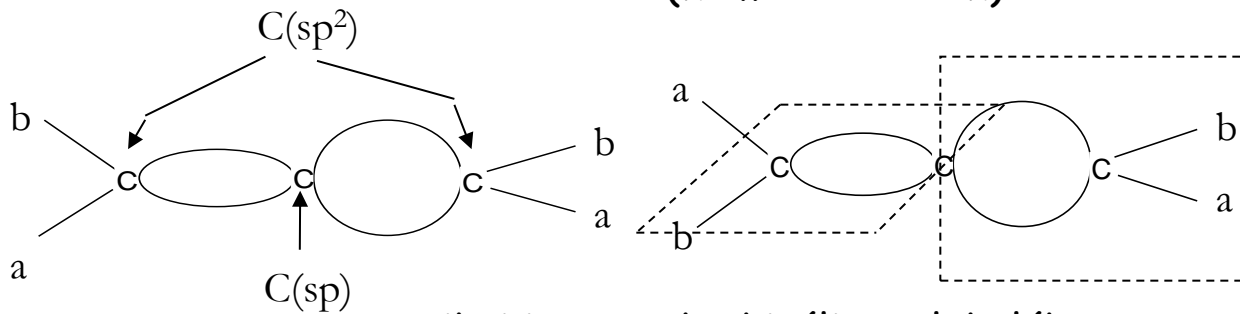
Konformációs izoméria

MOLEKULÁK KIRALITÁSCENTRUM NÉLKÜL

ALLÉN-IZOMÉRIA

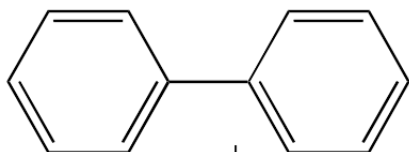

(kumulált diének)

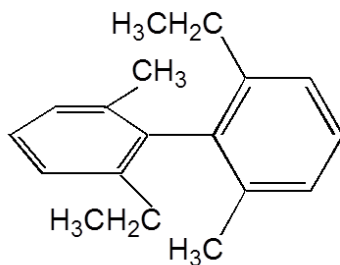
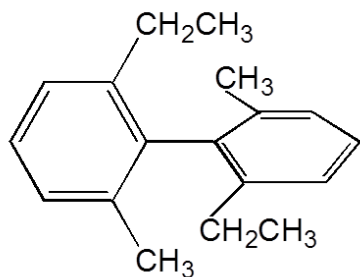

optikai izomerek, királis molekulák

BIFENIL-IZOMÉRIA /DISSZIMETRIKUS/

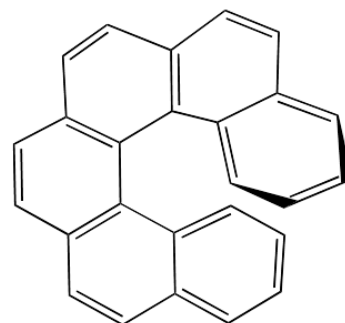
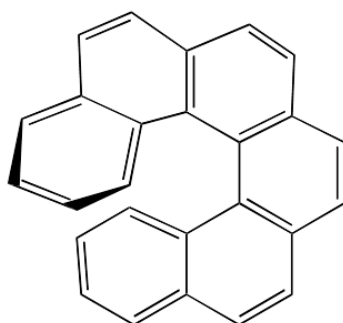

bifenil
(nincs izomeria)

Szusztituált bifenil: optikai izomerek, királis molekulák

HEXAHÉLICÉN-IZOMÉRIA

OPTIKAI TISZTASÁG

DEFINÍCIÓ: Egyetlen enantiomer van csak a mintában

PÉLDA: (S)-(+)-2-BUTANOL (100%) $[\alpha]_D^{25} = +13,52^\circ$

(S)-(+)-2-BUTANOL 50% } $[\alpha]_D^{25} = 0^\circ$
(S)-(-)-2-BUTANOL 50%

MÉRT ADAT: + 6,76°

MINTA TISZTASÁGA:

$$(+ 6,76^\circ / + 13,52^\circ) \times 100 = 50 \%$$

50% (S)-(+)-2-BUTANOL

25% (S)-(+)-2-BUTANOL

25% (S)-(-)-2-BUTANOL

RELATÍV ÉS ABSZOLÚT KONFIGURÁCIÓ

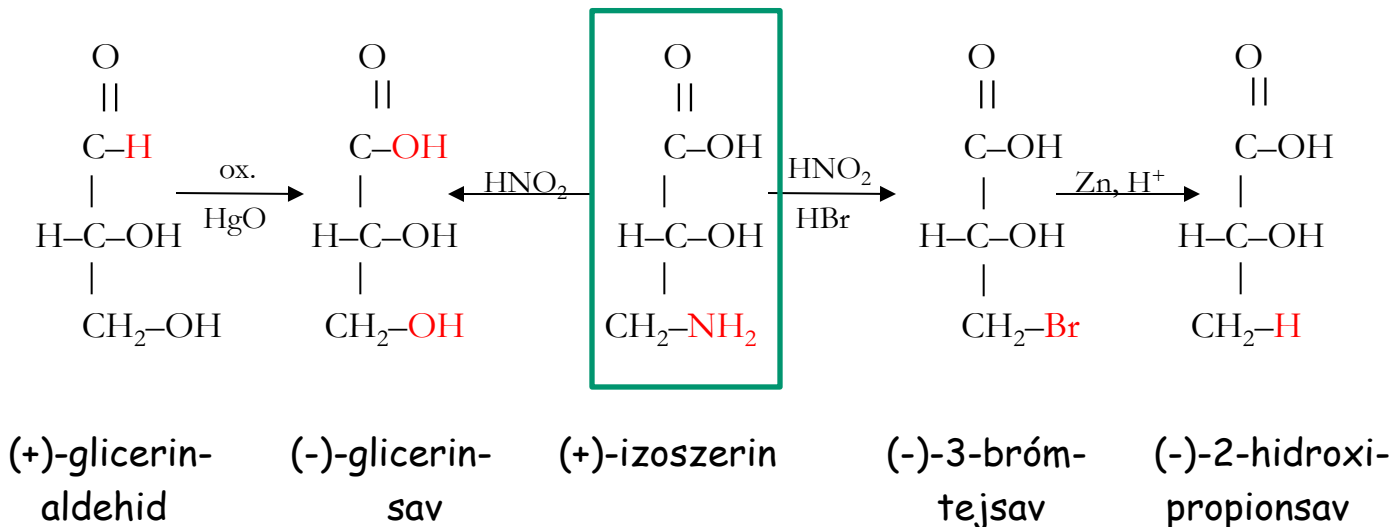
RELATÍV KONFIGURÁCIÓ:

Viszonyítás egy önkényesen választott, ismert forgatású vegülethez.

MÓDSZER:

Olyan kémiai reakciók alkalmazása, amelyeknek ismert a sztereoekémiája.

PÉLDA:

ABSZOLÚT KONFIGURÁCIÓ:

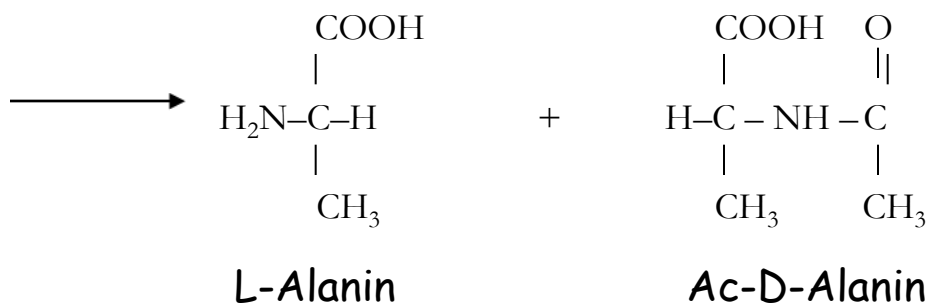
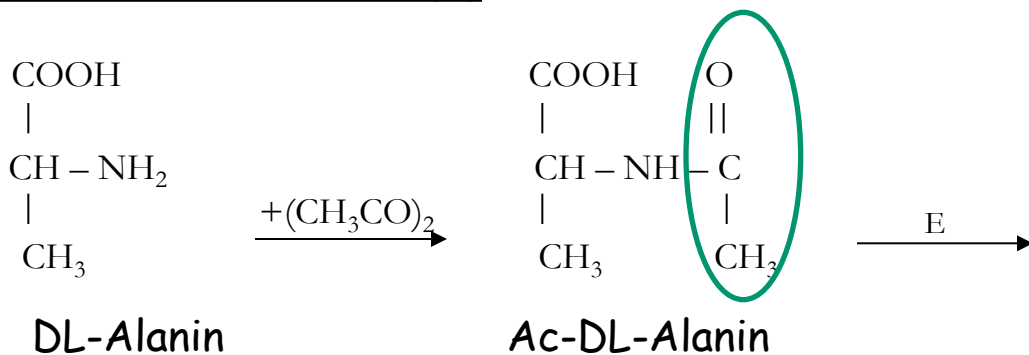
1951 óta! J.M. Bijvoet (Utrecht)

(+)-borkősav (X-Ray diffrakció)

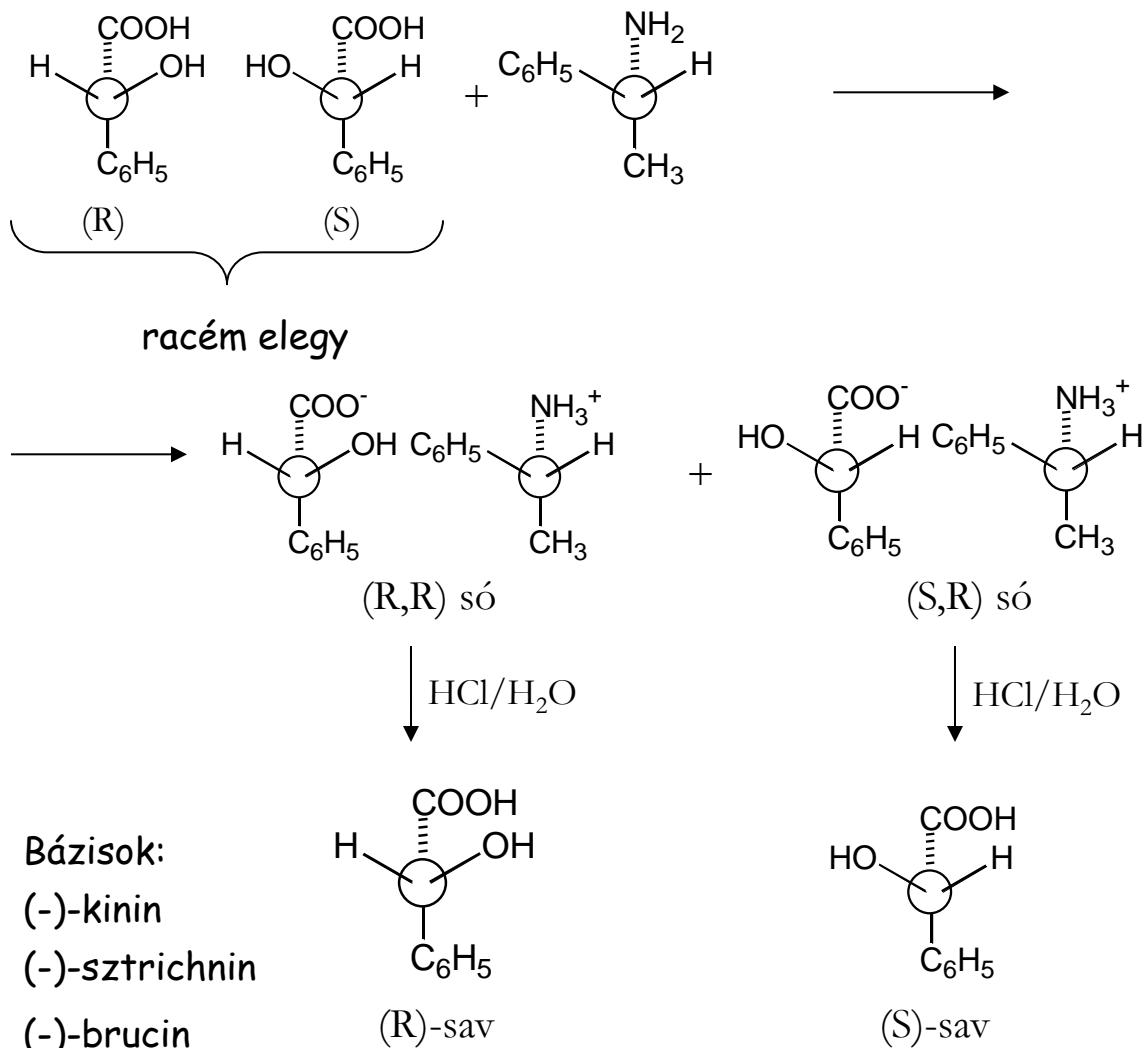
MÓDSZER: diffrakció

ENANTIOMEREK ELVÁLASZTÁSA RACÉMES ELEGYBŐL

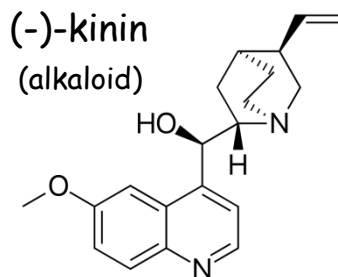
1. ENZIMATIKUS MÓDSZER (E)

2. DIASZTEREOMER SÓKÉPZÉS

•L. Pasteur 1848, L. Racemis (szőlő)

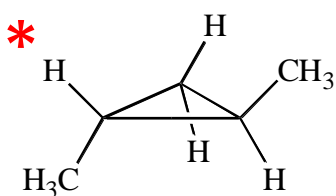
malária ellenes szer

10.2. SZTEREOIZOMÉRIA

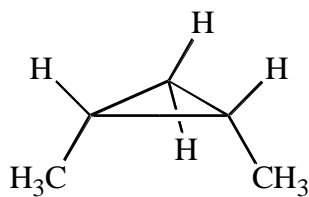
Geometriai izoméria

Ciklizáltság v. kettős kötés
v. részleges kettős kötés.

pl. 1,2-dimetil-ciklopropán

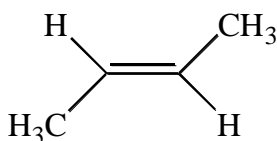

transz

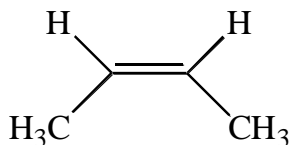

cisz

pl. 2-butén

transz

cisz

*

Kétféle transz-izomer

Optikai izoméria

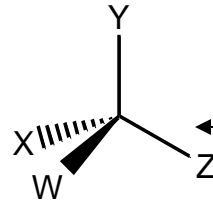
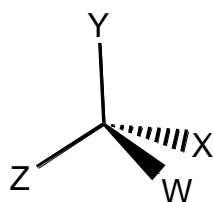
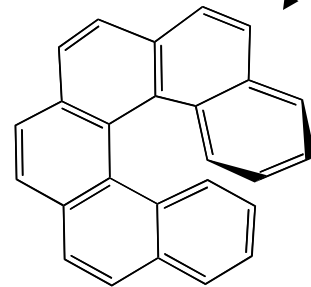
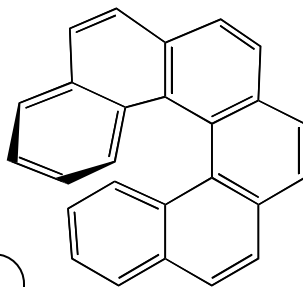
Aszimmetrikus
Disszimmetrikus
(csak szimmetriatengely van)

Királis vegyületek

Csak az optikai aktivitás
„irányában” különböznek
az enantiomerek.

Minden más fizikai, kémiai
tulajdonság azonos.

Azonos energiatartalom.

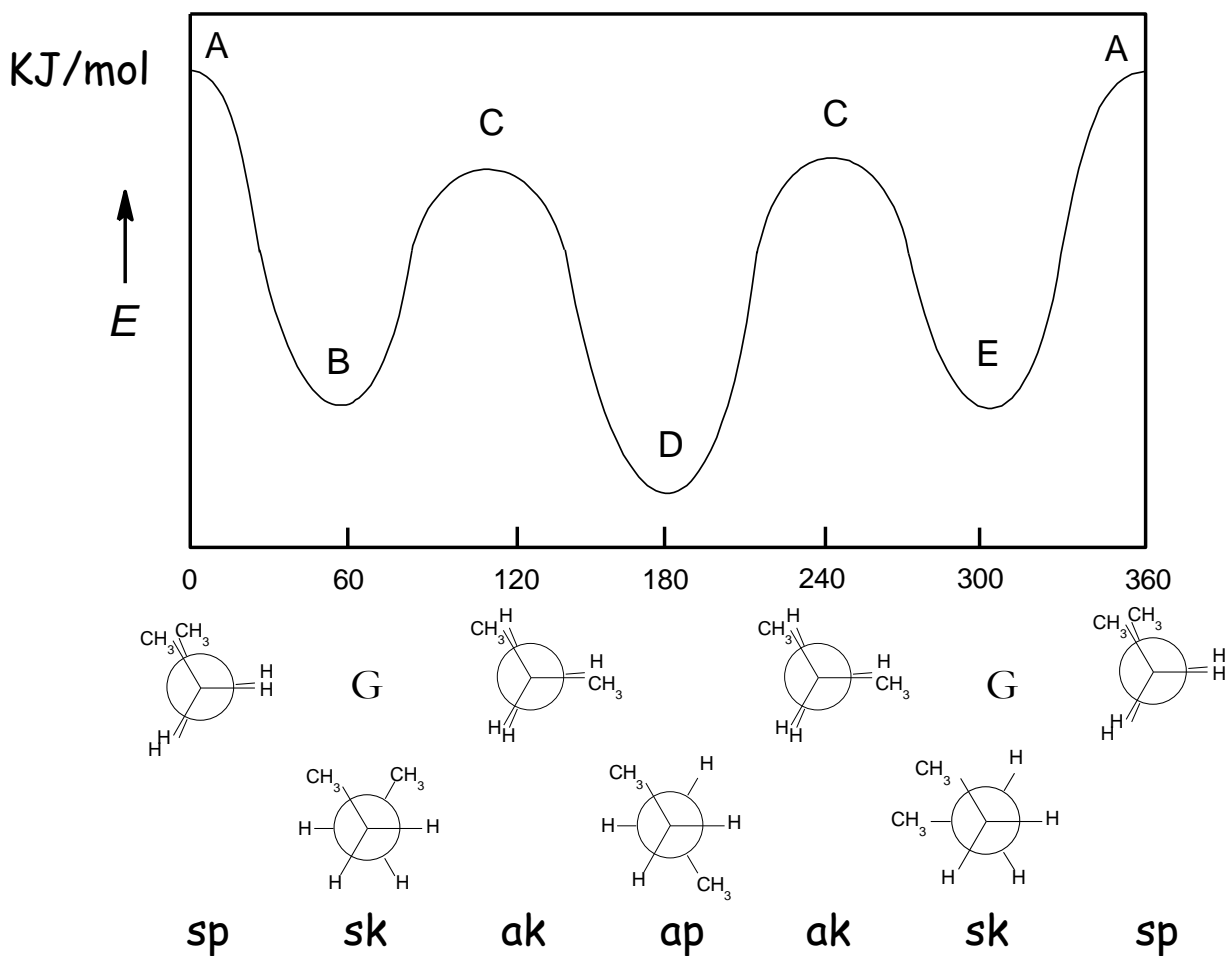
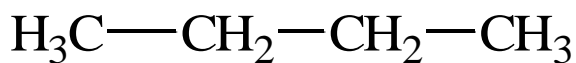
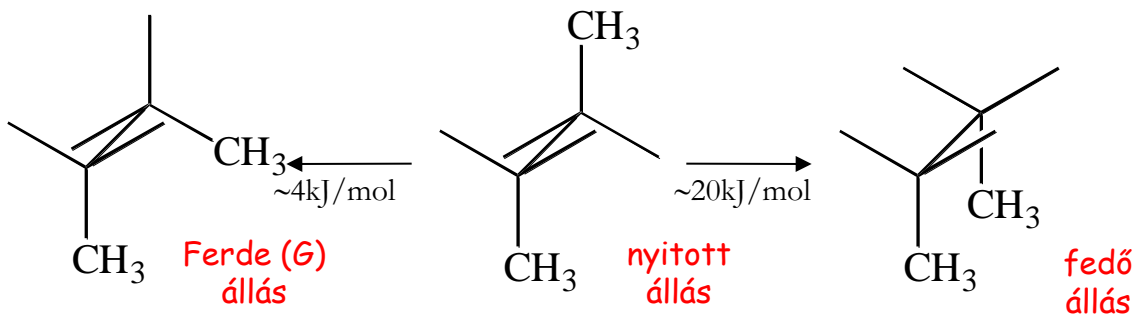

Konformációs
izoméria

10.2.3. KONFORMÁCIÓS IZOMÉRIA

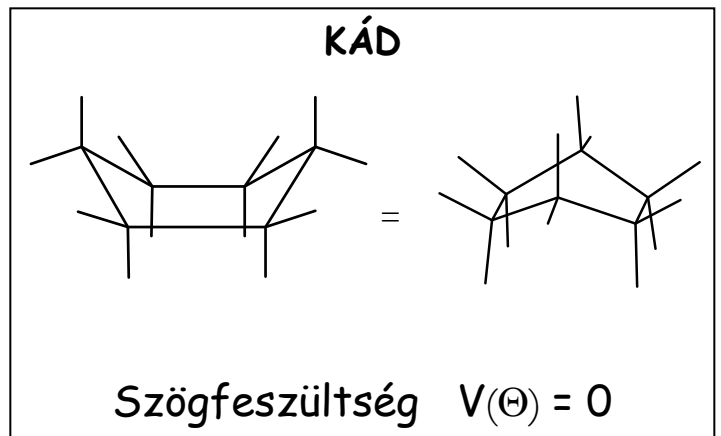
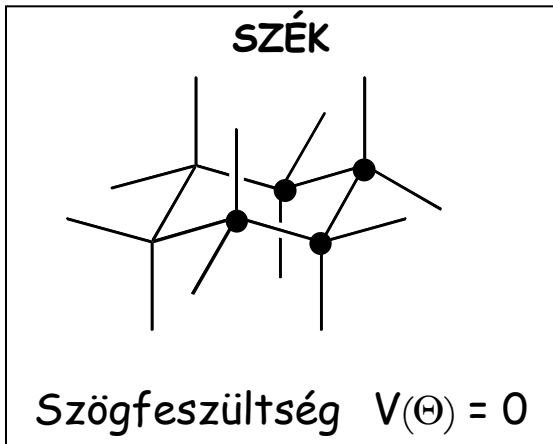
1) A BUTÁN KONFORMÁCIÓI

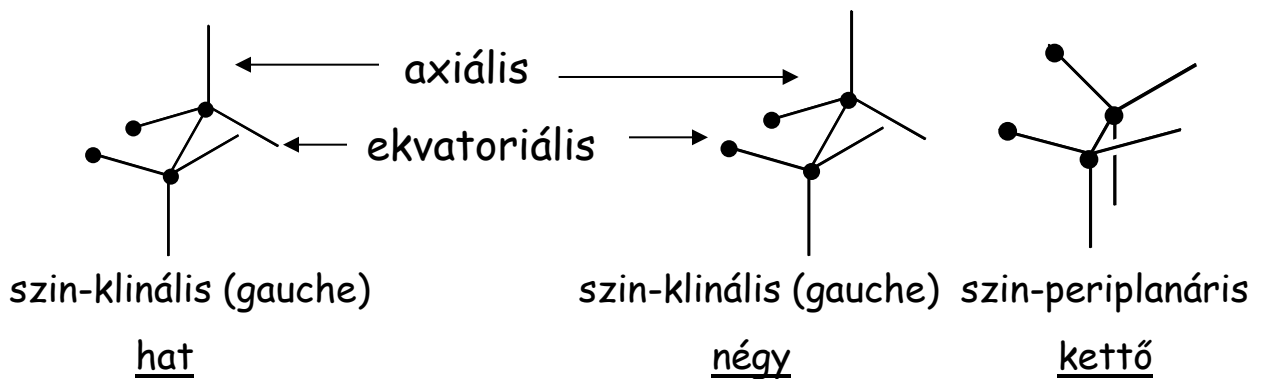
Rövidítések: s szin p periplanáris
 a anti k klinális

2) CIKLOHEXÁN KONFORMÁCIÓI

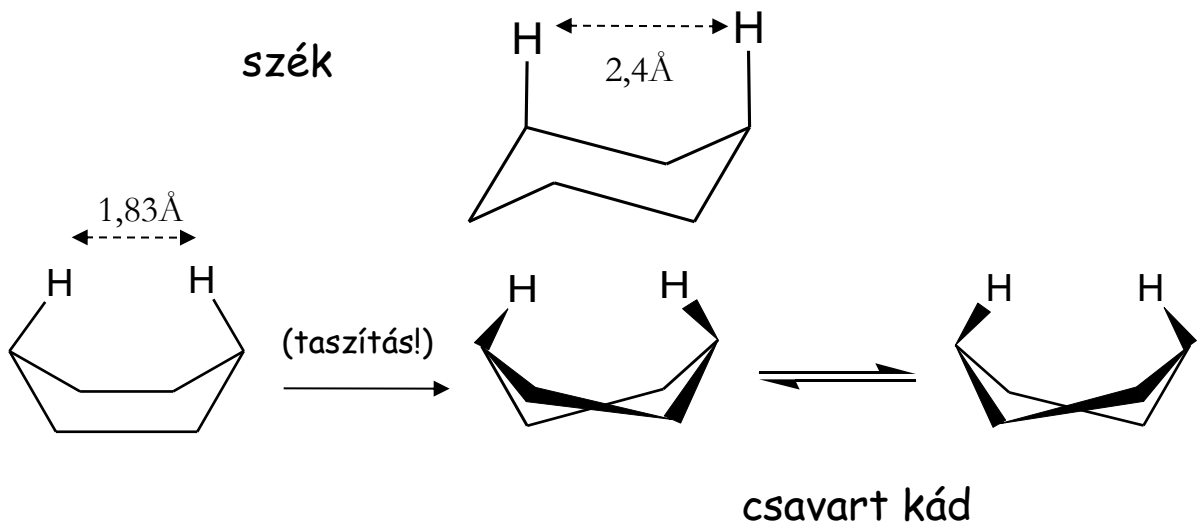
a) szögfeszültség

b) torziós feszültség

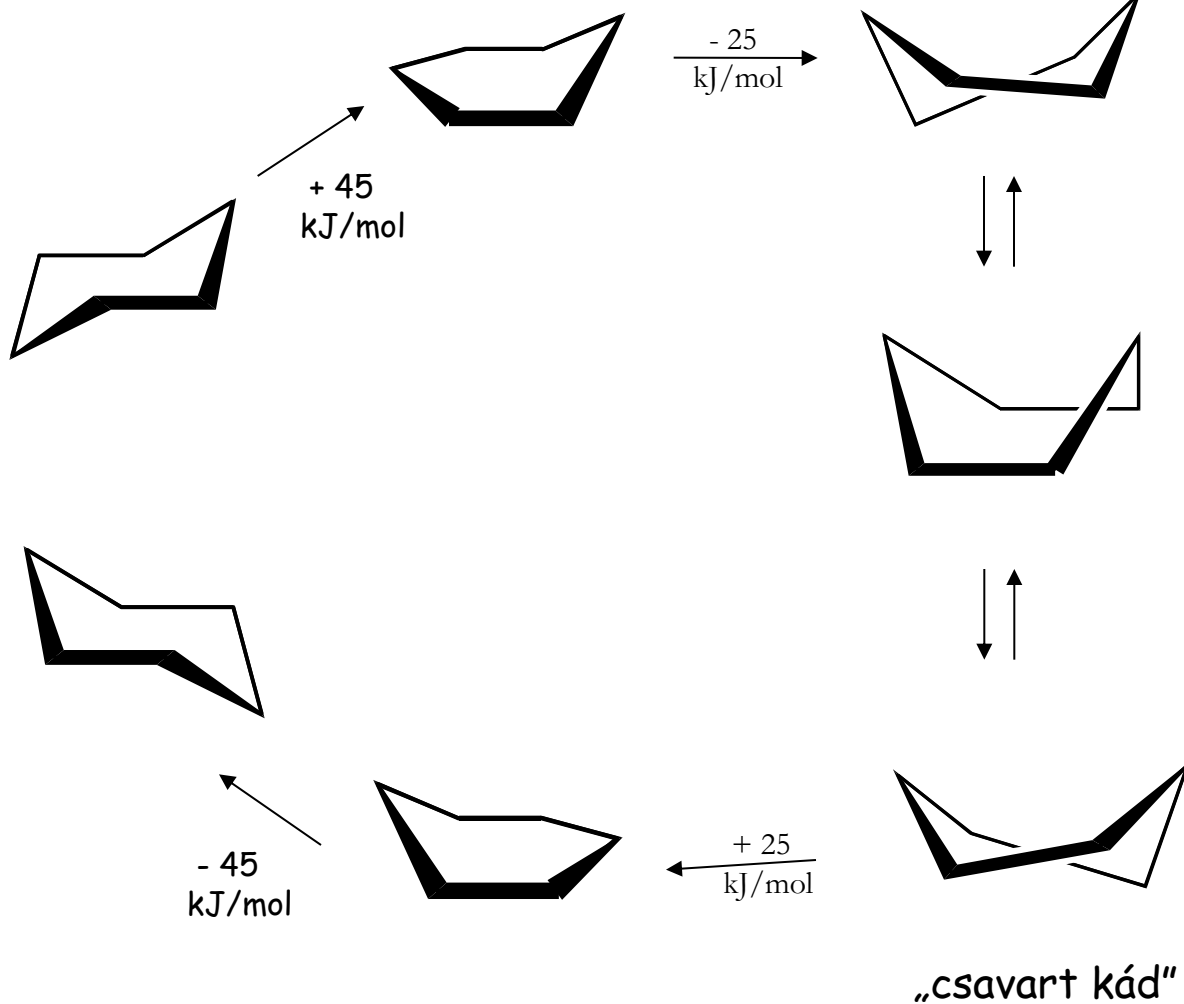
c) „kölsönhatási feszültség”(nonbonded interaction)

CIKLOHEXÁN KONFORMÁCIÓI - ÖSSZEGRÉS

„átrezgés”

„csavart kád”

$10^6/\text{sec}$

$> 99\%$ szék

Térszerkezet - izoméria

(Összefoglalás)

Konstitúció

Szerkezeti izoméria

- lánc

- helyzet

Konfiguráció

Geometriai [cisz-transz]

Optikai izoméria

Konformáció

Optikai izoméria

Konformációs izoméria

- lehetséges

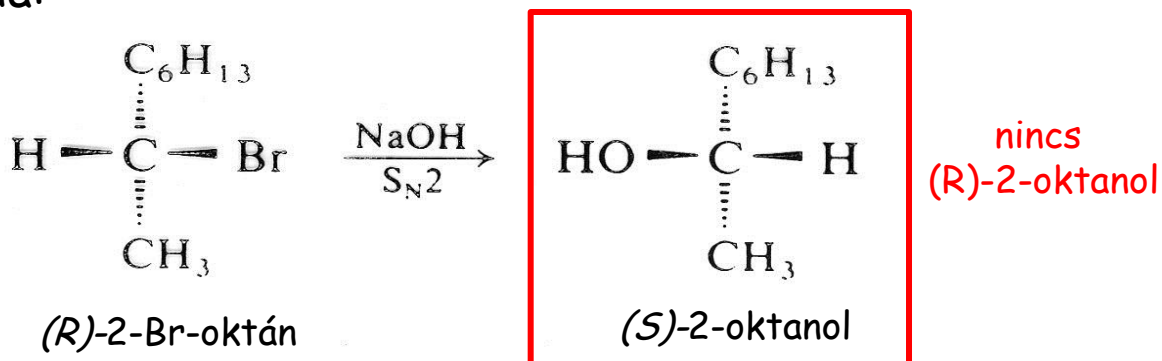
- kedvező

- átalakulás

Térszerkezet - reaktivitás

Sztereospecifikus reakció: olyan reakció, amelyben az egyik sztereoizomer vegyület csak egyféle sztereoizomer terméket ad.

Példa:

Sztereoszelektív reakció: olyan reakció, amelyben adott vegyületből csak egyféle térszerkezetű termék keletkezik.

